

РАДМИЛО Н. МАРОЈЕВИЋ*

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ, СРБИЈА

СРПСКИ И СЛОВЕНСКИ НУЛТИ СУФИКС**

Сажетак. Само је савремени нулти суфикс $-o^1$ имао суфиксалну функцију и у (раном) прасловенском језику јер су само именске основе на $*\delta$ биле тематске: то $*\delta$ се појављивало као интерфикс $-o-$, формант композиције, и као суфикс $*-\delta s$, формант деривације. Од овог последњег настао је, у позном прасловенском, суфикс $-ъ$ (нулти суфикс с наставком $-ъ$ у номинативу једнине). Савремени суфикс $-o^2$ настао је тако што се, услед сужавања значења именица, променио смер мотивације: језичко осећање данас интерпретира именице типа *зѣлен* као изведенице од придева типа *зѣлен*, док су примарно придеви били изведени од именица помоћу суфикса $*-\delta s > -ъ$. У савременом српском језику издвајају се још суфикс $-a$, тј. серија нултих суфикса с наставком $-a$ у номинативу једнине, суфикс $-o$, тј. два нулта суфикса с наставком $-o$ у номинативу једнине, и суфикс $-e$, тј. два нулта суфикса с наставком $-e$ у номинативу једнине.

Кључне речи: нулти суфикс, српски језик, словенски језици, творба речи.

0. Увод

0.1. Суфикс $-ъ$ (тј. нулти суфикс с наставком $-ъ$ у номинативу једнине) позног прасловенског, односно суфикс $*-\delta s$ раног прасловенског, имао је категоријално значење: помоћу њега се реч преводила из једне врсте речи у другу (или из једног типа промене у други са променом рода). Другим речима, суфикс $*-\delta s$ је имао, по Бошковићевој дефиницији, структурално значење. То структурално значење има и данашњи суфикс $-o^1$ у кругу глаголских именица.

Суфикс $-ъ$ стекао је реално, посесивно значење кад је почео да служи за трансформацију неконгруентног атрибута, посесивног именичког генитива, у конгруентне атрибуте, посесиве као нову, хибридну врсту речи. Реално значење данашњи суфикс $-o^1$ има у кругу све четири врсте придева у савременом српском језику, на шта указујемо у првом поглављу овога рада, без подробнијег разматрања [види т. 1.2].

* e-mail: radmilo@mail.ru

** Рађено у оквиру пројекта 178014: *Динамичка структура савременог српског језика* при Министарству просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

0.2. Предмет овога рада је, у првом плану, савремени српски (и словенски) нулти суфикс *-o²*: он је настао тако што се, услед сужавања значења именица, променио смер мотивације – језичко осећање је почело да интерпретира одговарајуће именице као изведенице од придева и глагола, док су првобитно ти придеви и ти глаголи настали од именица [види т. 2.2].

0.3. У савременом српском језику издваја се још суфикс *-a*, тј. нулти суфикс с наставком *-a* у номинативу једине (тачније: серија суфикса с тим наставком). Предмет овога рада је, али у другом плану, разматрање дериватолошких услова трансформације облика насталих моционом творбом у серију а-суфикса.

0.4. У савременом српском језику издвајају се још суфикс *-o*, тј. нулти суфикс с наставком *-o* у номинативу једине, и суфикс *-e*, тј. нулти суфикс с наставком *-e* у номинативу једине, али се у овом раду обрађује само основна поставка о њиховој генези и указује на правце даљег ауторовог истраживања.

1. СУФИКС *-o¹*

У раном прасловенском само су именске основе на **ō* биле тематске: то **ō* се појављивало као интерфикс *-o-*, формант композиције, и као суфикс **-ōs*, формант деривације. Од овог последњег настао је, у позном прасловенском, суфикс *-ъ* (нулти суфикс с наставком *-ъ* у номинативу једине), у (изведеним) именицама типа *pochodъ*, у (сложено-изведеним) именицама типа *rybolovъ* (као *nomen agentis*, у значењу ‘риболовац’, и као *nomen actionis*, у значењу ‘риболов’), у (сложено-изведеним) придевима типа *čъrnookoъ* (у значењу ‘који има црно око /јединина у функцији двојине/’) и у мушким личним именима типа *B-dislavъ* (у значењу ‘нека буде /новорођени дечак/ славан’), који су заправо квалитативно-посесивни придеви срасли с императивом трећег лица једине. — То је савремени суфикс *-o¹*.

1.1. Како се тумачио (савремени) суфикс *-o¹* у науци о српском језику? Илустративан је, и довољан за ову прилику, двотомни дериватолошки оглед Ивана Клајна.

(1) За нулти суфикс (ми прецизирамо: нулти суфикс *-o¹*) Клајн каже да се он јавља готово у свим типовима сложених придева (па упућује на одговарајуће одељке поглавља о слагању), а да је знатно мање уобичајен у префиксално-суфиксалној творби, али и ту да налазимо примере као *безуб*, *безимен*, *ванвремен*, *привремен*, *савремен*, *сввремен* [Клајн 2002 I: 313]. — Наравно, није реч о префиксално-суфиксалној творби, него само о суфиксацији (творбене базе су предлошко-падежне везе).

(2) Посесивни суфикс *-ъ/-ъ* чува се само у остацима, и то само аломорф *-ъ*, и само у значењу поседовања — у сложено-изведеним придевима (данас с нултим суфиксом) типа *плавокос*. Такве придеве у суфиксацији Клајн, међутим, не описује посебно. Помиње их (само три: *крупнозрн*, *дугокљун*, *свилорун*) у одељку посвећеном суфиксу *-(а)н*: „Посебно је питање како анализирати придеве чија се основа завршава на *н*. За речи као *рамени*, *т(ј)мени*, *колени/кољени* (обично у изразу *колени зглоб*; РМС даје један цитат са синтагмом *кољени прегиб*) можемо рећи да су се два *н* сажела у једно (*рамен- + -ни > рамени*), како то представља Бабић 1991: 390. То би онда важило и за придев *камен(и)*. Напротив, код сложених придева као *истоимен*, *троимен*, *једновремен*, *благовремен*, *кратковремен*, *тросепен*, *вишестепен*, *једностран*, *самохран*, *крупнозрн*, *дугокљун*, *свилорун* и

сл., као и код префиксално-суфиксалних типа *безимен, повремен, савремен, привремен, постепен* итд., суфикс може бити само нулти. Посебан случај представљају придеви страног порекла типа *спонтан*“ [Клајн 2002 I: 261].

(3) С обзиром на то да су се помоћу суфикса $-o^1$ градиле именице од глаголских основа двеју семантичких категорија, као помен *agentis* (руско *рыболов* у значењу ‘риболовац’) и као помен *actionis* (српско *риболов* у значењу ‘рыбная ловля’), суфикс $-o^1$ издвајамо и у речима страног порекла типа *фотограф* (у првој семантичкој категорији). Али те речи нису и настале суфиксацијом него редеривацијом као подврстом обрнуте творбе [види т. 1.2, нап. 3].

(4) Редеривацијом су од именица *ка̋мѣн, пл̋амѣн и пр̋амѣн* настале именице *ка̋м, пл̋ам и пр̋ам*, али не помоћу нултог суфикса него обрнутом творбом (редеривацијом) [види т. 1.2, нап. 4].

1.2. У наведеном Клајновом пасусу [види т. 1.1.(2)] заступљене су све четири врсте придева (придеви типа *спонтан* су немотивисани), па их треба и размотрити посебно.

(1) По с е с и в н и придеви с нултим суфиксом $-o^1$ и значењем поседовања/непоседовања су *безимен* (не ради се о „префиксално-суфиксалном типу“ него о суфиксацији предлошко-падежне везе) и сложено-изведене речи *крупнозрн, дугокљун, свилорун*. Некада је суфикс $-o^1$ образовао квалитативно-посесивне придеве и од именица без предлога [види нап. 1].

(2) О д н о с н и придеви с нултим суфиксом $-o^1$ су изведенице *рамени, темени, колени*. Придеви типа *ко̋лени̋* могли су настати и на други начин, помоћу суфикса $-ьнѣ$, при чему се ово друго *н* изгубило, као што је претпостављао Радосав Бошковић [види нап. 2]. Али и у овом другом случају губљењем суфикса $-н-$ < $-ьнѣ$ из формалне структуре остао би нулти суфикс $-o^1$ у семантичкој структури придев̋а.

(3) Г р а д и в н и придеви с нултим суфиксом $-o^1$ су придеви типа *ка̋мен(и̋)* (у српском) и типа *золот̋ой* (у руском језику). И придеви типа *ка̋мен(и̋)* могли су настати помоћу суфикса $-ьнѣ$ (на шта би указивали руски придеви типа *ка̋менный*), при чему се ово друго *н* изгубило [као у придевима из нап. 2]. И у том случају губљењем суфикса $-н-$ < $-ьнѣ$ из формалне структуре остао би нулти суфикс $-o^1$ у семантичкој структури придев̋а. С обзиром на чување категорије вида у српским придевима овога типа, ова друга могућност би се могла искључити с обзиром на то да се не чувају трагови суфикса $-ан$ у номинативу једине мушког рода придев̋а овог типа. Напротив, основано се може претпоставити да су у руском језику ови придеви секундарно проширени суфиксом $-н-$.

(4) О п и с н и придеви с нултим суфиксом $-o^1$ су *повремен, савремен, привремен, постепен* (не ради се о „префиксално-суфиксалном типу“ него о суфиксацији предлошко-падежне везе) и сложено-изведене речи *истоимен, троимен, једновремен, благовремен, кратковремен, тростепен, вишестепен, једностран, самохран*.

НАПОМЕНЕ.

1. За суфикс *-aje* Клајн даје пример *пераје* [Клајн 2003 II: 14]. – Некад давно, помоћу форманта *-o¹* (= нулти суфикс) < *-ъ* < **-ōs* (не знамо у којој фази), изведен је квалитативно-посесивни придев (множина, средњи род) одређеног вида и сложене придевске деклинације *перáја* у значењу 'она која имају пера'. Затим је, већ у историјском развоју српског језика, од дела наставка перинтеграцијом добијен суфикс *-aja*, а према множини формирана једнина којом оперише Клајн. Најзад, изгубила се некадашња мотивација и остварило упрошћавање као врста промене у морфемској структури. Реч је данас немотивисана: Клајн мора умањити број својих „јединачних суфикса“.

2. Објашњавајући придевски облик *причинā* (управа) у 2294. стиху Горског вијенца, Радосав Бошковић пише: „По моме мишљењу – то је наш придев *причинī*, *ā*, *ō*, и направљен је од именице *причина* (= привиђење)“, као *īстинī* од *истина*, *кōленī* од *колeно*, *гркљанī* од *гркљан*. Они су, наставља Бошковић, „због гласовних промена и основинског уједначавања“, „у току историјског развитка изгубили свој суфикс (*ь*)/*н*, и свели се, на тај начин, на данашње придеве – само с граматичким наставцима“ [Бошковић 1964: 161; Бошковић 1978: 266–267]. Ми смо закључили да придев *причини* не долази непосредно од *причинити се*, „него је изведен од именице, по нашем мишљењу од именице *причин*, а његов творбени формант је данас нулти, а у даљој историјској перспективи материјално изражени суфикс *-ъ* < **-ōs*, којим су се градили квалитативно-посесивни придјев (овдје у значењу 'који има причин'). Наравно, придјев *причини* је могао бити направљен и од морфолошке варијанте *причина*, и могао је бити изведен суфиксом *-ьнъ* који се у току историјског | развитка изгубио, као што је то претпоставио Радосав Бошковић“ [Маројевић 2005: 601–602 (знак | указује на прелазак на другу страну у тексту који се цитира)].

3. Иван Клајн Стјепану Бабићу замера, између осталог, што се чак на три места (на с. 183, 286, 298 првог издања *Tvorbe riječi*) пита да ли су именице као *агрономија*, *антропологија*, *филозофија* изведене од *агроном*, *антрополог*, *филозоф* или су пак ове друге нултим суфиксом изведене из првих и што закључује да се „ово питање може сматрати још отвореним“ и да су „потребна посебна проучавања“. „У ствари је питање бесмислено, јер ми знамо да су и једне и друге именице истовремено позајмљене из страних језика. Никаквог разлога нема за претпоставку да су једне изведене из других, него је за творбу речи сасвим довољно констатовати да, уз исту основу, једне имају суфикс *-ија*, док га друге немају“ [Клајн 2002 I: 9].

У другом тому, у поглављу о домаћим именичким суфиксима, Клајн већ децидирано каже: „Поготову о нултом суфиксу нема смисла говорити у страним речима типа *агроном*, *филозоф*, *археолог* (наспрам *агрономија* итд.), што као једну од могућности помиње Бабић 1991: 303. Ту се може само констатовати постојање заједничке основе. И речи на сугласник и оне на *-ија* примљене су из страних језика, постоје и данас у тим језицима, употребљавају се одувек паралелно, па би било противно чињеничном | стању тврдити да су једне од других изведене у нашем језику, било нултим суфиксом или суфиксом *-ија*“ [Клајн 2003 II: 212–213].

(аутор се овде позива на друго издање Бабићеве *Tvorbe riječi*)). Истој теми враћа се Клајн и у уводним пасажима поглавља о страним именичким суфиксима: »За Бабића 1991: 200 оне [именице типа *филозоф*, *педагог*, *географ* наспрам оних типа *филозофија*, *педагогија*, *географија* – Р. М.] представљају велики проблем, пошто није у стању да докаже ни да су прве изведене од других нултим суфиксом ни друге од првих суфиксом *-ија*. Отуда он закључује да су [за] разрешење тог питања „потребна посебна проучавања“. Таква проучавања, међутим, имала би смисла само у грчком, где је основа мотивисана. У српском можемо једино закључити да су именице једног и другог типа позајмљене у исто време, да им је основа заједничка и да оне са завршетком на сугласник значе стручњака, а оне на *-ија* одговарајућу струку. Јасно је да и такви случајеви спадају у домен творбе речи, али их треба регистровати као чисте корелације, а не покушавати да се на силу сврстају под извођење« [Клајн 2003 II: 219]. — И таман смо припремили коментар: савремена дериватологија овде полази од појма (и термина) обрнута творба речи као једног од типова промена у морфемској структури речи: накнадним довођењем у везу позајмица језичко осећање их интерпретира као речи са заједничком основом и као суфиксалне изведенице, прве са суфиксом *-ија*, друге с нултим суфиксом *-ø*¹ — кад прочитасмо, у одељку о суфиксу *-ија*, да се и сам Клајн приближио таквом тумачењу: „Једну реч као што је *филозофија*, напротив, не можемо на исти начин сматрати изведеном од *филозоф*, јер би подједнако оправдано, ако не и оправданије, било обрнуто извођење (нултим суфиксом: *филозоф-ø* = 'онај ко се бави филозофијом'). У таквом случају има смисла једино говорити о корелацији суфикса, то јест констатовати да са истом основом облик на *-ија* значи радњу а онај на *-ø* вршиоца или носиоца радње“ [Клајн 2003 II: 234]. У наставку, додуше, и овај, иначе тачан закључак Клајн помало релативизује: „У неким од њих се чини оправданије извођење суфиксом *-ија* (нпр. *аристократија* 'друштвени слој аристократа'), у другима обрнуто (нпр. *фотограф* 'онај ко се бави фотографијом'), али у већини случајева мотивација не даје предност ни једном ни другом смеру, па је и овде сигурно само постојање заједничке основе“ [Клајн 2003 II: 235].

4. У својој *Tvorbi riječi* Стјепан БАБИЋ расправља о именицама *kāmēn*, *plāmēn*, *prāmēn* и *stūdēn* у односу на именице *kām*, *plām*, *prām* и *stūd* уз закључак да је „значање других сложенеја па можемо рећи да су друге изведене нултим суфиксом од првих“ (у прве три Бабић види суфикс *-ø*¹, а у последњој — суфикс *-ø*²) [Babić 1986: 286].

Критеријум који је Бабић преузео од савремених руских дериватолога значајан је за однос именица и глагола (је ли реч о десупстантивним глаголима или о девербативним именицама), али није од пресудног значаја за међусобни однос именица с живом творбеносемантичком везом. У оквиру исте врсте речи, истог рода и исте дефлекције важнији је формални моменат: изведена је она реч која има сложенију фонемско-морфемску структуру, у принципу. Тако је и именица *stūdēn* изведена од именице *stūd* помоћу суфикса *-ēn*² (и у зависним падежима *-ēn-*).

Од именица *kāmēn*, *plāmēn* и *prāmēn* стварно су настале именице *kām*, *plām* и *prām*, али не помоћу нултог суфикса него обрнутом творбом (редеривацијом), али Бабић, као ни Клајн после њега, не оперише учењем о променама у морфемској

структури речи. То значи да именице *kāmēn*, *plāmēn* и *prāmēn* више нису просте него су претрпеле процес усложњавања, па ново језичко осећање у њиховој структури издваја коренске морфеме и суфикс *-ēn¹* (у зависним падежима *-en-*), док именице *kām*, *plām* и *prām* посматра као просте речи.

2. Суфикс *-o²*

Именске основе на **ī* нису биле тематске, па није постојао ни суфикс **-īs*. То значи да су придеви типа *nečistъ*, *zelenъ* изведени помоћу суфикса **-ōs > -ъ* од именица *nečistъ*, *zelenъ*, а не обрнуто, као што су редни бројеви типа *p!tъ / p!tъjъ* (формалнограматички они су придеви) изведени од основних бројева типа *p!tъ* (формалнограматички они су били именице). – У даљем историјском развоју, услед сужавања значења именица, променио се смер мотивације, тако да језичко осећање интерпретира именице *něčistъ*, *zělēnъ* као изведенице од придева *něčistъ*, *zēlenъ*. Тако је настао савремени суфикс *-o²*.

2.1. Како се тумачио (савремени) суфикс *-o²* у науци о српском језику? Покажемо то на примеру двеју монографија у којима је творба речи специјално обрађена.

(1) Иван Клајн га овако описује: „Са суфиксом *-o²* (женског рода), који је данас непродуктиван, број примера далеко је мањи. Од простих глагола су можда само *лаж*, *моћ*, *чар* и *мисао* (не рачунајући застареле облике као *скрб* или *жуд*). Од префиксалних глагола су *замисао*, *помисао*, *намисао*, *примисао*, *промисао*, *помоћ*, *испомоћ* (вероватно и *припомоћ*, док бисмо *немоћ* сматрали негацијом од *моћ*, пре него изведеницом од негираног глагола *не моћи*), *почаст*, *причест*, *обав(и)јест* [...], *пропов(и)јед*, *зараван*. / Посебну групу чине речи у којима нулти суфикс долази не на глаголску основу него на крњи инфинитив. Од простих глагола ту спада *бит*, можда и *цваст* [...]; од префиксалних *добит*, *забит* (од глагола *забити* *забудем* 'заборавити', данас очуваног само у дијалектима [...], *напаст*, *пропаст*, *препаст*. / [...] Од придева су *млађ*, *дуж*, *нејач*, вероватно и *жеђ* (с обзиром на јотовање: *гладан*, напротив, изводили бисмо из *глад*, јер би у обрнутом случају морало бити (*глађ*). Именице као *раван*, *зелен*, *румен*, *студен*, *нечист* могле би се сврставати и под конверзију. Поименичени придеви, међутим [...], обично се заснивају на синтагми придев + именица и имају придевски завршетак, *-а* за женски а *-и* за мушки род. По томе бисмо уместо *раван*, *-вни* очекивали именицу „равна“ (= површина: уп. *права*, од *права линија*). Будући да међу примерима конверзије нисмо нашли друге именице женског рода на сугласник, закључујемо да је ових пет ипак боље тумачити као изведенице нултим суфиксом. / Од редног броја је *четврт*. / Једина обичнија сложеница са *-o²* изгледа да је *благодат* (од инфинитива, као у горњим примерима *бит* и сл.)“ [Клајн 2002 II: 176].

Наравно, није суфикс *-o²* женског рода него су женског рода именице помоћу којег се оне граде.

(2) Много је коегзистентније (и дериватолошки коректније) овај суфикс описао Стјепан Бабић, петнаестак година пре Клајна. Он најпре, у § 1109, каже: „За tvorbu imenica ž. r. nultim sufiksom može se s velikom sigurnošću reći da je neplodna jer provjeravanja pokazuju da poslije 1865. nema novih tvorenica“, па наводи речи

чије су прве потврде из 1860. (*òbavijēst*, *prìpomōč*), из 1961. (*năgovijēst*) и из 1865. (*cvâst*). „Sve ostale imaju starije potvrde“, констатије [Babić 1986: 301–302]. У наставку, у наредна два параграфа, Бабић указује да је најбројнија творба од глагола, па изведенице прво сврстава по гласким основама, а онда их дели према значењу (уз абecedни распоред). „Apstraktno značenje imaju: / *bôl*, *čâr*, *dòbūt*, *dòmīśao*, *īspovijēd*, *kôp*, *lâž*, *mīśao*, *môc*, *năgovijēst*, *nāmīśao*, *nâpast*, *năpovijēd*, *òbavijēst*, *òdmôc*, *òvlâst*, *pôčâst*, *pòmâst*, *pòmīśao*, *pòmôc*, *prêpâst*, *prīmīśao*, *prìpomôc*, *prôpâst*, *prôpovijēd*, *skrîb*, *zāmīśao*, *zăpovijēd*, *žêđ*, *žûd*. / Konkretno značenje imaju: *br̥st*, *cvâst*, *kôv*, *mrijēst*. / Mjesno značenje imaju imenice *zărāvan*, *zăbīt*“ [Babić 1986: 302 (исправили смо једну штампарску грешку – на облику *domīśao* додали смо дужину)]. На крају § 1111 аутор каже: „Od imenice je izvedena *stûd*“, па упућује на параграф у коме се расправља о именицама *kâmēn*, *plāmēn*, *prāmēn* и *stûdēn* у односу на именице *kâm*, *plâm*, *prâm* и *stûd* уз закључак да је „značenje drugih složenije pa možemo reći da su druge izvedene nultim sufisom od prvih“ (у прве три Бабић види суфикс -o¹, а у последњој — суфикс -o²) [Babić 1986: 286]. У наставку, у § 1112, Бабић пише: „Od pridjeva ima više izvedenica. / Izvedenice *dâlj*, *dûlj*, *dûž* na tvorbenoj su granici, a *mlâd* 'mlada bića' i *râvan* 'ravan kraj' mogu se smatrati i poimeničenim pridjevima. Imenice *cr̥vēn*, *něčīst*, *pītôm*, *rûmēn*, *zēlēn* zbog naglasne promjene izvedenice su nultim sufiksom. / Imenica *nějāč* 'nejaka bića' ima palatalizovanu osnovu. / Od rednog broja izvedenica je imenica *čētvrt* 'četvrti dio čega', a od priloga zastarjela riječ *mnôž* 'mnoga bića'“ [Babić 1986: 302]. Најзад, у § 1113, читамо: „I složenica ima samo nekoliko. / Složeno-sufiksалnom tvorbom načinjene su *cr̥votôč* i *blăgodât*, a prefiksалno-sufiksалnom tvorbom *něznān*“ [Babić 1986: 302].

Бабић се придржава правила да се пише двосложни рефлекс дугог јага, али се прозодијска интерпретација заснива на једносложном изговору с неслоговним *ј* као првом компонентом дифтонга. Тиме се објашњава дужина у примерима типа *òbavijēst*, *īspovijēd* и акценат у примеру *mrijēst*.

(3) У неким примерима стварно морамо (и генетски) полазити од нултог суфикса -o². То су оне именице које су настале од компаратива (или према компаративу), и оне имају у својој морфемској структури суфикс *-j (али то *-j није творбени формант јер га је имала творбена база): *mlâh*, *dâv*, *dûv*, *dûž* и *nějāč*. Али ове и овакве именице настале су релативно касно, кад је језичко осећање већ било издвојило нулти суфикс -o² [пошто је промењен однос мотивације између именица и придева, описан у т. 2.2.(1)].

Суфикс *-j као творбени формант (а не суфикс -o²) налазимо у именицама *jeđēh*, *mnôž* и *cr̥votôč*, и све су оне настале по аналогiji.

(4) По аналогiji са трпним партиципима прошлог времена, у којима су се суфикси -nъ и -tъ налазили у односу конкуренције, настала је именица *něznān*. Првобитно је то морала бити именица *znatъ* с негацијом (уп. руску именицу *знать* у пренесеном значењу) од чијег је номинатива настао инфинитив *znati* [по обрасцу описаном у т. 2.2.(3)].

2.2. Именске основе на *ī нису биле тематске, па није постојао ни суфикс *-īs.

Данашњи нулти суфикс $-o^2$ на релацији именска реч – придевска реч [види даље т. (1), (2)] настао је двоструком променом у морфемској структури, редеривацијом у једним и интеграцијом у другим речима које се налазе у творбеносемантичкој вези. Неизведена реч, именица, подвргла се процесу усложњавања (редеривације): језичко осећање у њој почиње да издваја нулти суфикс $-o^2$ као творбени формант. Паралелно с тим, изведена реч, придев, подвргава се процесу упрошћавања (интеграције): језичко осећање у њој престаје да издваја нулти суфикс $-o^1$ као творбени формант. Узрок је промењен смер мотивације услед сужавања значења именице (и ширења значења придева).

И данашњи нулти суфикс $-o^2$ на релацији именичка реч – глаголска реч [види даље т. (3), (4)] настао је променом у морфемској структури, али променом која се зове декорелација. Глаголске именице су биле изведене суфиксом $*-t\dot{s}$ од глаголске основе, док је од окамењеног падежа тих глаголских именица (по Бошковићу: од аналошког номинатива на $*-tejs$) настао инфинитив као хибридна глаголско-именичка врста речи. Данашње језичко осећање те именице интерпретира као изведенице од инфинитива (који је стварно од њих настао) с нултим суфиксом $-o^2$ као творбеним формантом.

(1) Придеви типа *nečistъ, zelenъ* изведени су помоћу суфикса $*-ōs > -ъ$ од именица *nečistъ, zelenъ*, а не обрнуто. То важи и за остале придеве наведене у нап. 3. У даљем историјском развоју, услед сужавања значења именица, промењено се смер мотивације, тако да језичко осећање интерпретира именице *nečistъ, zēlēnъ* као изведенице од придевâ *nečistъ, zēlenъ*. Тако је селектиран савремени суфикс $-o^2$.

Исту појаву налазимо, на пример, у руском језику. Именице *зелень, синь* данас посматрамо као изведенице на $-o^2$ од придевâ *зелёный и синий*, а првобитно су то биле творбене базе поменутих придева.

Исто тако, од именице ($*i$ -основе) *stūdēnъ* помоћу нултог суфикса $-o^1$ примарно је био изведен придев *stūdenъ* [види нап. 1], као што је од именице ($*i$ -основе) *rāvanъ* настао придев *rāvanъ* и глаголи *rāviniti* и *rāvhati* (*rāvъhati*) [види нап. 2].

(2) Редни бројеви типа *p! tь / p! tьjъ* (формалнограматички они су придеви) изведени су од основних бројева типа *p! tь* (формалнограматички они су били именице) помоћу суфикса $*-ōs > -ъ$.

Језичко осећање данас интерпретира збирни број *četvѣrtъ* као изведеницу од редног броја. Примарно је и овде придевска реч изведена од именичке помоћу суфикса $*-ōs > -ъ$.

(3) Глаголске именице типа *datъ* (сложеница *blāgodāmъ*) и *bytъ* (префиксалне изведенице *dōbūtъ, zābūtъ*) настале су од глаголских основа *da-*, *by-* помоћу суфикса $*-t\dot{s}$. Од окамењеног номинатива тих глаголских именица који се завршавао на $*-tejs$ настали су инфинитиви типа *dati*, *byti*, који се укључио у ширу парадигму глаголских речи. Услед сужавања значења именица променио се смер мотивације па данашње језичко осећање те именице интерпретира као изведенице од инфинитива (који је стварно од њих настао) с нултим суфиксом $-o^2$ као творбеним формантом.

(4) На аналоган начин, и именице типа *m o g t ĩs (*môh*, *němôh*, *pômôh*, *ĭспомôh*, *прĭпомôh*, *ôdmôh*) и типа *p e k t ĩs (данас са предметним значењем *něh*) настале су од глаголских основа *mog-*, *pek-* помоћу суфикса *-tĭs. Од окамењеног номинатива тих именица који се завршавао на *-tejs настали су, по Бошковићу, инфинитиви типа *mogtejs (*môhu*), *pektejs (*něhu*). И овде се променио смер мотивације па данашње језичко осећање именице *môh*, *něh* интерпретира као изведенице од инфинитива *môhu*, *něhu* с нултим суфиксом -o² као творбеним формантом.

И у именици и у инфинитиву, упрошћена је сугласничка група по моделу *gĉ > ĉ*, *kĉ > ĉ*.

На исти начин објашњавамо однос именица на -*т цвѣст*, *нѣпѣст*, *прѣпѣст* и *прѣпѣст* према од њих насталим инфинитивима на -*ти* (само је друкчији развој сугласничких група) [види нап. 3].

И од неких других именица које су припадале старим *ĭ-основама образовани су глаголи, али додавањем одговарајућих својих тематских суфикса [види нап. 4].

НАПОМЕНЕ.

1. Видели смо [у т. 1.2, нап. 4] да је именица *стѣдѣн* изведена од именице *стѣд* помоћу суфикса -ĕn². Али је од именице *стѣдѣн* помоћу нултог суфикса -o¹ био изведен придев *стѣден*, а не обратно.

2. Видели смо да Клајн за именице *раван*, *зелен*, *румен*, *студен*, *нечист* најпре претпоставља „конверзију“, тј. супстантивизацију као подврсту транспозиције, али ипак ту претпоставку одбацује закључивши да их је „боље тумачити као изведенице нултим суфиксом“. Бабић именицу *зѣрѣван* без дилеме посматра као изведеницу од глагола (с нултим суфиксом o²), док за именице *млѣд* и *рѣван* каже да се могу „smatrati i poimeničenim pridjevima“. Именице *црѣвен*, *нѣчиѣст*, *пѣтѣм*, *рѣмѣн*, *зѣлѣн* „zbog naglasne promjene izvedenice su nultim sufiksom“. — Ни о каквој транспозицији, наравно, не може бити ни речи. Прво, зато што су наведени придеви припадали деклинацији старих *ô-основа у мушком и средњем роду, а деклинацији старих *ā-основа у женском роду, а поименичени облици морали би припадати истим деклинацијама. Друго, зато што су тематску функцију имале основе на *ô, а не и основе на *ĭ. И треће, што су сви наведени придеви настали помоћу суфикса *-ôs > -ъ > o¹ од одговарајућих именица као творбених база. Глаголи пак *заравнати* и *заравнити* настали су префиксацијом од глагола *равнати* и *равнити*, а не од именице *раван* (она се мотивише именицом *раван*).

3. У групу речи „у којима нулти суфикс долази не на глаголску основу него на крњи инфинитив“, како се изразио Клајн, спада именица *цвѣст* (у којој је измењен удвојени сугласник: *tt > st*) те именице *нѣпѣст*, *прѣпѣст* и *прѣпѣст* (у којима је измењена сугласничка група: *dt > st*). Ове именице су настале од глаголских основа *cvat-*, *pad-* помоћу суфикса *-tĭs, а од окамењеног номинатива тих именица који се завршавао на *-tejs настали су инфинитиви *цвѣсти*, *напасти*, *препасти*, *пропасти*.

4. И од неких других именица образовани су глаголи, али помоћу својих тематских суфикса (на њих је пренесен облички суфикс -*ти* за грађење инфинитива, добијен перинтеграцијом). То су именице на -*вијѣст* (*нѣговијѣст*,

ѿбавијест) и -вијед (ѿсповијед, нѿповијед, зѿповијед, прѿповијед), мѿсао (и њени деривати зѿмѿсао, пѿмѿсао, нѿмѿсао, прѿмѿсао, рѿмѿсао, дѿмѿсао), влѿст (и њени деривати ѿвлѿст, прѿвлѿст), чѿст (и њен дериват пѿчѿст), мѿст (и њен дериват пѿмѿст), мријест, причест, чѿр, скрѿб, жѿд, бѿл, кѿп, кѿв, лѿж, жѿђ, брѿст.

3. Суфикс -а

Ни именске основе на **ā* нису биле тематске, па тако није постојао ни суфикс **-ā*. Именице женског рода типа *raba* и женска лична имена типа *B-dislava* (у значењу 'нека буде /новорођена девојчица/ славна') нису настали суфиксацијом него моционом творбом, према именицама мушког рода типа *rabъ* и мушким личним именима типа *B-dislavъ*. – У даљем историјском развоју, услед преношења моционог -а, које је првобитно коришћено само са обележјем женског рода, на мушке хипокористике који су се мењали по деклинацији старих основа на **-ā*, селектовао се савремени суфикс -а, тј. серија нултих суфикса с наставком -а у номинативу једине, који се користи не само у антропонимији (хипокористички типа *Хрѿна* од *Хрѿнѿслав*) него и за глаголске именице (типа *трѿка*).

3.1. Како се тумачио у србистици савремени суфикс -а, тј. нулти суфикс с наставком -а у номинативу једине?

Као један, „суфикс -а“ [Клајн 2003 II: 16–20] Клајн је обрадио неколико именичких суфикса, од којих неки означавају лица, а један служи за творбу глаголских именица.

3.2. Серија нултих а-суфикса, према нашем тумачењу, састоји се од (моционог) суфикса -а¹, (хипокористичког) суфикса -а², суфикса -а³ (за творбу девербативних именица) и суфикс -а⁴ (за творбу збирних именица). За Бабића и Клајна то је све један суфикс. Бабић, додуше, издваја суфикс -а² у двома именицама, али ми те именице друкчије дериватолошки посматрамо [види нап. 1].

(1) Суфикс -а¹ (моциони).

Именске основе на **ā* нису биле тематске, па тако није постојао ни суфикс **-ā*. Именице женског рода типа *raba* и женска лична имена типа *B-dislava* (у значењу 'нека буде /новорођена девојчица/ славна') нису настали суфиксацијом него моционом творбом, према именицама мушког рода типа *rabъ* и мушким личним именима типа *B-dislavъ*. Моциону функцију сачувао је и савремени суфикс -а¹.

Ево шта о њему пише Иван Клајн: „Као м о ц и о н и суфикс (ж. рода) -а се јавља, колико је могуће утврдити, само у ознакама сродства: *рођак* — *рођака*, *унук* — *унука*, *нећак* — *нећака*, *кум* — *кума*, *супруг* — *супруга*, с једном врстом јотовања *таст* — *ташта*. Лескин 1914:276 помиње и *имењак* — *имењака* (али данас је знатно обичније *имењакиња*) и *пасторак* — *пасторка* (али ту су, мада је основа немотивисана, суфикси -(а)к односно -ка)“ [Клајн 2003 II: 19].

У моцијској творби од заједничких именица, констатује Стјепан Бабић, суфикс -а није плодан, па наводи: „*brātučeda*, *drúga*, *kúma*, *markiza*, *něčaka*, *ràba*, *sùpruga*, *súsjeda*, *unuka*. / Od skraćene je osnove *prija* < *priják*“ [Babić 1986: 52].

Три би се посебне напомене (и једна начелна) морале ставити уз овај паралелни списак.

1° Именица *ташта* је изведена суфиксом *-ја па је морамо премјестити у нап. 2.

2° Ако је основа немотивисана, не може се говорити о суфиксима. Зато из списка не треба изоставити именицу *пасторка*.

3° Именица *прија* изведена је од именице *пријатељица* хипокористичким суфиксом *-a²*, па је треба премјестити у т. (2), док су именице *пријак* и *прика* хипокористички облици према *пријатељ*.

4° Иако описују не само један народни него и исти књижевни језик (две његове регионалне варијанте), само се пет именица налазе у оба (потпуна) списка (*кума*, *нећака*, *раба*, *супруга*, *унука*), Клајн изоставља четири (*братучеда*, *друга*, *маркиза*, *сусједа*), а Бабић не наводи две (*рођака*, *пасторка*), не рачунајући стварни архаизам *имењака*.

(2) Суфикс *-a²* (хипокористички).

У даљем историјском развоју, услед преношења моционог *-a*, које је првобитно коришћено само са обележјем женског рода, на мушке хипокористике који су се мењали по деклинацији старих основа на *-ā, селектовао се савремени суфикс *-a*, тј. серија нултих суфикса с наставком *-a* у номинативу јединице, који се користи (као суфикс *-a²*) у антропонимији (хипокористици типа *Хрѣна* од *Хрѣнислав*) и (као суфикс *-a³*) за творбу глаголски именица (типа *трѣка*).

(3) Суфикс *-a³* (девербативни).

Посматрајући серију суфикса као један суфикс, Клајн каже: „Јавља се пре свега у девербалима женског рода [...]. Глаголско порекло је недвосмислено у речима с префиксом, као *достава*“. Затим се позива на чланак И. Грицкат, која „указује на алтернатију с нултим суфиксом, у понеким паровима с истом глаголском основом као *усуд* — *осуда*, *удео* (*-ио*) — *дод(ј)ела*, па и у синонимима као *порез* — *пореза*, *зalog* — *зalogа*“ [Клајн 2003 II: 16]. — Превише непрецизности у једном пасусу, којим заправо и отпочиње Клајнова анализа изведеница насталих суфиксацијом! Лексиколози би рекли (Клајн је само лексиколог позајмица!) да у последња два пара нису синоними него дублети. Дериватолози би додали да су у оба случаја нулти суфикси: помоћу нултог суфикса за творбу именица мушког рода прве деклинације (суфикс *-o¹*) изведене су именице типа *зalog*, а помоћу нултог суфикса за творбу девербативних именица женског рода прве деклинације (суфикс *-a³*) — именице типа *зalogа*. И суфикс *-a³* је нулти, као и суфикс *-o¹*: разлика је у томе што овај први твори именице које у номинативу сингулара имају материјално изражен наставак *-a*, а овај други — именице које у номинативу сингулара имају нулти и наставак (за епоху пре губљења полугласника рекли бисмо за њега: суфикс *-ъ*, иако је и тада био нулти). Именице типа *достава* недвосмислено се мотивишу глаголом (недвосмисленост глаголског порекла не би била довољна да их сматрамо изведеним од глагола). И најзад, требало је прецизирати: суфикс *-a³* (за творбу девербативних именица) „јавља се пре свега у девербалима женског рода“ типа *достава*, па додати да се и (хипокористички) суфикс *-a²* користи „пре свега“ за творбу хипокористика типа *кока* и да (моциони) суфикс *-a¹* служи „пре свега“ за творбу именица женског рода типа *рођака* — па би се јасно показала плеонастичност дефиниције суфикса (а не једног суфикса).

(4) Суфикс $-a^4$ (колективни).

На крају разматрања творбе од именица суфиксом $-a$ Стјепан БАБИЋ констатује: „Збирно значење има именица *gospòda, vlastèla*“ [Babić 1986: 52]. – За нас је то посебни суфикс, колективни, који има и свој хомоним, суфикс $*-ja^4$ [види нап. 4].

НАПОМЕНЕ.

1. У својој *Tvorbi riječi* Стјепан БАБИЋ разликује „*dva -a sufiksa, sufiks -a1* u tvorenicaма sklonidbenoga tipa *žena*, u riječima као *kūma* i *pòbjeda* i *-a2* u tvorenicaма s. r. plurale tantum *kríža, křsta* 'dio kostura koji ima oblik kríža, křsta'. Budući da drugih tvorenica sa sufiksom *-a2* nema, prvi se sufiks, kojim se tvore brojne imenice, može pisati bez oznake“ [Babić 1986: 51]. – Именица *крста* (и њен регионални синоним *крижа*) првобитно је била *duale tantum masculinum* у значењу 'део скелета који има облик двају крстова'. Већ у чињеници што је Бабићева дефиниција у суштини нетачна види се да се именица *крста* одвојила од именице *крст*, изгубила се јасна семантичка веза међу њима, тако да је анализирана именица (и њен регионални синоним) настала семантичком, а не морфемском творбом, а морфема $-a$ у њеној структури је просто наставак (флексија којој не претходи нулти суфикс). Из тога произилази закључак да број a -суфикса не треба повећавати.

2. Суфикс $-a^1$ (моцион) има свој хомоним, суфикс $*-ja^1$. Ево шта о њему пише Клајн: „Као моциони суфикс $-ja$ се очувало само у *госпођа* и *гошћа*. Будући да је моција својствена само именицама живог значења, не можемо овамо сврстати и *душа* [...]. Етимолози говоре о суфиксу $-ja$ и у *ташта* према *таст*, али јотовање *ст > шт* данас више није активан процес, па бисмо овај пар могли третирали само као суфикс $-a$ с фонетском неправилношћу“ [Клајн 2003 II: 20]. – Наравно, у именици *ташта* издвајамо суфикс $*-ja^1$.

И суфикс $-a^2$ (хипокористички) има свој хомоним, суфикс $*-ja^2$.

3. И суфикс $-a^3$ (девербативни) има свој хомоним, суфикс $*-ja^3$, на пример *грађа, мужа*. Клајн сматра да је изведеницама типа *продаја* и сложено-изведеним речима типа *крвотија* „логичније приписати суфикс $-ja$ “ [Клајн 2003 II: 19]. У творби нема друге логике осим логике творбеносемантичке интерпретације, а она говори супротно: *продаја* је 'радња кад се нешто *продај-е*', а *крвотија* је 'онај који *крв тиј-е*'. У ова два последња типа суфикс је, дакле, $-a^3$.

4. Суфикс $-a^4$ (колективни) има као свој хомоним суфикс $*-ja^4 < -ја$, посведочен у речи *браћа*. Клајн му, међутим, одриче статус творбеног суфикса у овој именици: „Реч *браћа*, мада се у речницима означава као збирна именица женског рода, не сматрамо изведеницом него флективним обликом, будући да по функцији и по значењу представља множину од именице *брат*“, тврди Клајн позивајући се на тврдњу А. Терзића да су у руском и српском језику збирни облици од именице *брат* постали облици множине (*братья – браћа*) те је творбени суфикс $-ѣа$ „постао морфолошка флексија речи“ [Клајн 2003 II: 20]. – Наравно, у руском језику $*-j-$ јесте постао облички суфикс којим се гради серија множинских падежа именице *брат*, док је у српском именица *браћа* и даље збирна именица с јединском парадигмом и конгруенцијом формалном (моја *браћа*), семантичком (долазе *браћа*) и комбинованом (дошла су *браћа*).

4. СУФИКСИ *-o*, *-e*

Треба разликовати два нулта суфикса на *-o*: помоћу суфикса *-o¹* граде се мушки хипокористици прве деklinације типа *Драго* (ген. *Драга*), помоћу суфикса *-o²* – мушки хипокористици друге деklinације типа *Драго* (ген. *Драгѐ*). Према (скраћеним) мушким именима типа *Dragъ* моционом творбом настали су хипокористици (и деминутиви) типа *Drago*, првобитно средњег рода. Трансформацијом средњег рода у мушки настао је (нулти) суфикс *-o¹*; нулти суфикс *-o²* формиран је касније, као резултат контаминације с (нултим) суфиксом *-a²*.

Разликујемо и два нулта суфикса на *-e*: суфиксом *-e¹* граде се мушки хипокористици прве деklinације типа *Миле* (ген. *Мила*), суфиксом *-e²* творе се и мушки типа *Миле* (ген. *Милѐ*) и женски типа *Маре* (ген. *Марѐ*) хипокористици друге деklinације. Према (скраћеном) мушком имену *Миљ* моционом творбом настао је хипокористик (и деминутив) *Миљ* (ген. *Миљ те*), првобитно средњег рода. Трансформацијом средњег рода у мушки уз обрнуту творбу настао је (нулти) суфикс *-e¹*; нулти суфикс *-e²* формиран је касније, као резултат контаминације с (нултим) суфиксом *-a²*.

4.1. Како су се тумачили у србистици савремени суфикс *-o*, тј. нулти суфикс с наставком *-o* у номинативу јединине, и савремени суфикс *-e*, тј. нулти суфикс с наставком *-e* у номинативу јединине?

(1) Формулација да примери које наводи у књизи „јасно показују да има доста речи у којима су *-a* и *-o* суфикси, а не граматички наставци“ [Клајн 2003 II: 3 (нап.)] показује да Иван Клајн питање није разумео: кад говоримо о суфиксима *-a*, *-e* (Клајнов именички суфикс *-e²*) и *-o*, онда имамо у виду да су то нулти суфикси с наставцима *-a*, *-e* и *-o* у номинативу јединине.

(2) У § 85 своје *Tvorbe riječi* Стјепан Бабић расправља о нултим суфиксима и прихвата мишљење да су изведенице типа *kúma*, *Máte*, *Bóžo* „tvorene nultim sufiksima, a da su *-a*, *-e*, *-o* samo nastavci“, да из практичних разлога једну нулу бришемо те да нулте суфиксе обележавамо само једним знаком: *-a*, *-e*, *-o*, *-o*. Али на крају параграфа број нултих суфикса опет своди на два: „U skladu s općim načelom u određivanju sufiksâ po kojem se isti sufiksadni glasovni sastav smatra dvama sufiksima, ako izvedenica pripada dvama rodovima, tako se razlikuju i dva nulta sufiksa: *-o1* za m. r. (*gûk*) i *-o2* za ž. r. (*skrb*)“ [Babić 1986: 29]. Род није довољан, а некад није ни релевантан критеријум разликовања именичких суфикса [види даље т. (3)]: битан је „sklonidbeni tip“ (како би рекао Бабић), тј. наставци у номинативу и генитиву јединине.

(3) И Бабић и Клајн разликују два суфикса *-e*. Бабићев суфикс *-e2* и Клајнов суфикс *-e¹* није нулти и не треба га тако обележавати. То је суфикс *-e(m)*: у номинативу је *-e* (*магаре*, *Туре*), у зависним падежима *-em-* (генитив *магарета*, *Турета*); изведенице су средњег и мушког рода. Клајн овамо укључује мушка лична имена типа *Миле* (ген. *Милета*).

Бабићев суфикс *-e1* и Клајнов суфикс *-e²* треба раздвојити у два нулта суфикса: суфиксом *-e¹* граде се мушки хипокористици прве деklinације типа *Миле* (ген. *Мила*), суфиксом *-e²* творе се и мушки типа *Миле* (ген. *Милѐ*) и женски типа *Маре* (ген. *Марѐ*) хипокористици друге деklinације.

(4) Треба разликовати и два нулта суфикса на *-o*: помоћу суфикса *-o¹* граде се мушки хипокористици прве деклинације типа *Дрáго* (ген. *Дрáга*), помоћу суфикса *-o²* – мушки хипокористици друге деклинације типа *Дрáго* (ген. *Дрáгѣ*).

4.2. Хипокористички нулти суфикси на *-o* (*-o¹* и *-o²*) и на *-e* (*-e¹* и *-e²*) имали су сложену и занимљиву генезу која у овом ради неће бити описана, али ће бити – назначена.

(1) Према (скраћеним) мушким именима типа *Dragъ* моционом творбом настали су хипокористици (и деминутиви) типа *Drago*, првобитно средњег рода. Како су се овим именима називала мушка лица, даљи њихов развој обележен је губљењем деминутивне нијансе (остаје само хипокористичка, касније се и она губи кад име од мила постане право име) и трансформацијом средњег рода у мушки (*Дрáго* више није дете него одрастао мушкарац). Тако је настао (нулти) суфикс *-o¹*; нулти суфикс *-o²* формиран је касније, као резултат контаминације с (нултим) суфиксом *-a²*.

(2) Према (скраћеном) мушком имену *Milъ* моционом творбом настао је хипокористик (и деминутив) *Mill* (ген. *Millte*), првобитно средњег рода. Губљење деминутивне нијансе и трансформација средњег рода у мушки остварени су из истих разлога као у претходном типу.

Сличну појаву налазимо у староруском: презимена типа *Жеребятев* указују на надимак *Жеребя* (апелатив *жеребя* 'ждребе' био је средњег рода, у антропониму *Жеребя* средњи род је трансформисан у мушки).

Обрнутом творбом настао је деклинациони тип *Мíле* (ген. *Мíла*), тј. (нулти) суфикс *-e¹*; нулти суфикс *-e²* формиран је касније, као резултат контаминације с (нултим) суфиксом *-a²*.

(3) Трансформацијом средњег рода у мушки објашњавају се и српска имена типа *Милоје* (првобитно супстантивизирани описни придев сложене придевске деклинације), као и име *Чедо*.

(4) Средњи род је карактерисао и хипокористике типа *Раџко*, само што они нису настали моционом творбом него суфиксацијом, али су из истих разлога добили обележје мушког рода.

ЛИТЕРАТУРА

- Babić 1986: Stjepan Babić. *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*: Nacrt za gramatiku. Zagreb, 1986.
- Babić ²1991: Stjepan Babić. *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*: Nacrt za gramatiku. Drugo izdanje. Zagreb, 1991.
- Бошковић 1964: Р. Б[ошковић]. *Око два стиха из Горскога вијенца*. – Наш језик, нова серија, Београд, 1964, књ. XIV, св. 2–3, 159–161. [Прештампано у Бошковић 1978: 265–267].
- Бошковић 1978: Радосав Бошковић. *Одабрани чланци и расправе*. Титоград, 1978.

- Клајн 2002 I: Иван Клајн. *Творба речи у савременом српском језику*. Први део. *Слагање и префиксација*. Београд, 2002. (Прилози граматици српскога језика. I)
- Клајн 2003 II: Иван Клајн. *Творба речи у савременом српском језику*. Други део. *Суфиксација и конверзија*. Београд, 2003. (Прилози граматици српскога језика. II)
- Лескин 1914: *Grammatik der Serbokroatischen Sprache*. Von A. Leskien. 1. Teil: *Lautlehre, Stammbildung, Formenlehre*. Heidelberg, 1914.
- Маројевић 2005: Петар II Петровић-Његош. *Горски вијенац*. Критичко издање. Текстологија. Редакција и коментар Радмило Маројевић. Подгорица, 2005.

Радмило Н. Мароевич

СЕРБСКИЙ И СЛАВЯНСКИЙ НУЛЕВОЙ СУФФИКС

Резюме

В современном сербском языке (а также в других славянских языках) выделяются три нулевых суффикса: $-\text{o}^1$, $-\text{o}^2$ и $-a$ (нулевой суффикс с флексией $-a$ в им.п. ед.ч.), но только первый из них обладал суффиксальной функцией и в праславянском языке.

В раннем праславянском только именные основы на $*\text{o}$ были тематическими: тематический гласный $*\text{o}$ выступал как интерфикс $-o-$, формант композиции, и как суффикс $*-\text{o}s$, формант деривации. Этот последний превратился, в позднем праславянском, в суффикс $-\text{ъ}$ (нулевой суффикс с флексией $-\text{ъ}$ в им.п. ед.ч.), в (производных) именах существительных типа *pochodъ*, в (сложно-суффиксальных) именах существительных типа *rybolovъ* (nomen agentis, в значении 'рыболов', и nomen actionis, в значении 'рыбная ловля'), в (сложно-суффиксальных) именах прилагательных типа *čъrnookъ* (в значении 'имеющий черный глаз /ед.ч. в функции двойственного числа') и в мужских личных именах типа *B—dislavъ* (в значении 'пусть будет /новорожденный мальчик/ славным'), представляющих собой на самом деле сращения формы 3-го л. ед.ч. повелительного наклонения с качественно-посессивным прилагательным. — Это и есть современный суффикс $-\text{o}^1$.

Именные основы на $*\text{i}$ не были тематическими, поэтому и не существовал суффикс $*-\text{i}s$. Это обозначает, что имена прилагательные типа *nečistъ*, *zelenъ* были образованы с помощью суффикса $*-\text{o}s > -\text{ъ}$ от имен существительных типа *nečistъ*, *zelenъ*, а не наоборот, как и порядковые имена числительные типа *pъltъ* / *pъltъjъ* (формально-грамматически они относились к прилагательным) были образованы от количественных числительных типа *pъltъ* (формально-грамматически они представляли собой имена существительные). — В ходе дальнейшего исторического развития, вследствие сужения значения существительных, изменилось направление мотивации, так что в новом языковом сознании существительные *nečistъ*, *zelenъ* трактуются как производные от прилагательных *nečistъ*, *zelenъ*. Таким образом выделился современный суффикс $-\text{o}^2$.

Именные основы на $*\text{a}$ также не были тематическими, поэтому и не существовал суффикс $*-\text{a}$. Имена существительные женского рода типа *raba* и женские личные имена типа *B—dislava* (в значении 'пусть будет /новорожденная девочка/ славной') возникли не в результате суфиксации, а моционным словообразованием, на основе существи-

тельных мужского рода типа *rabъ* и мужских личных имен типа *B-dislavъ*. — В ходе дальнейшего исторического развития, вследствие переноса моционного *-a*, первоначально употребляющегося только в качестве признака женского рода, на мужские ласкательные имена, принадлежащие к склонению древних основ на **-ā*, выделился современный суффикс *-a*, т.е. нулевой суффикс с флексией *-a* в им.п. ед.ч., который используется не только в антропонимии (ласкательные имена типа *Хрѣна* из *Хрѣнислав*), но и при образовании отглагольных существительных (типа *тѣка*).

Следует различать два нулевых суффикса на *-o*: с помощью суффикса *-o¹* образуются мужские ласкательные имена первого склонения типа *Дрѣго* (род.п. *Дрѣга*), с помощью суффикса *-o²* — мужские ласкательные имена второго склонения типа *Дрѣго* (род.п. *Дрѣгѣ*). На основе (сокращенных) мужских имен типа *Dragъ* моционным словообразованием возникли ласкательные (и уменьшительные) имена типа *Drago*, первоначально среднего рода. Трансформацией среднего рода в мужской возник (нулевой) суффикс *-o¹*; нулевой суффикс *-o²* формировался позднее, в результате контаминации с (нулевым) суффиксом *-a²*.

Различаются также два нулевых суффикса на *-e*: с помощью суффикса *-e¹* образуются мужские ласкательные имена первого склонения типа *Мѣле* (род.п. *Мѣла*), с помощью суффикса *-e²* — и мужские типа *Мѣле* (род.п. *Мѣлѣ*) и женские типа *Мѣре* (род.п. *Мѣрѣ*) ласкательные имена второго склонения. На основе (сокращенных) мужских имен типа *Milъ* моционным словообразованием возникли ласкательные (и уменьшительные) имена типа *Mill* (род.п. *Mill te*), первоначально среднего рода. Трансформацией среднего рода в мужской в результате обратного словообразования (редеривации) возник (нулевой) суффикс *-e¹*; нулевой суффикс *-e²* формировался позднее, в результате контаминации с (нулевым) суффиксом *-a²*.